

Prawno-historyczne uwarunkowania
migracji Polaków po II wojnie światowej,
w okresie solidarnościowym
i po akcesji do Unii Europejskiej

Redakcja
Edyta Krzysztofik, Renata M. Pal

Wydawnictwo KUL
Lublin 2016

Recenzenci
prof. dr hab. Artur Kuś, KUL
dr hab. Marcin Szewczak, prof. KUL

Opracowanie redakcyjne
Monika Wójcik

Opracowanie komputerowe
Teresa Myśliwiec

Projekt okładki i stron tytułowych
Agnieszka Gawryszuk

Stan prawny na 31 grudnia 2015

Publikacja wydana przy wsparciu
Fundacji Konrada Adenauera w Polsce

© Copyright by Wydawnictwo KUL, Lublin 2016

ISBN 978-83-8061-314-0

Wydawnictwo KUL, ul. Konstantynów 1 H, 20-708 Lublin, tel. 81 740-93-40, fax 81 740-93-50,
e-mail: wydawnictwo@kul.lublin.pl, <http://wydawnictwo.kul.lublin.pl>

Druk i oprawa: volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Ks. Witolda 7-9, 71-063 Szczecin, tel. 91 812 09 08, e-mail: druk@volumina.pl

OPIEKA DUSZPASTERSKA KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO NAD MIGRANTAMI. ZARYS PROBLEMATYKI EMIGRACJI POLSKIEJ

Dzieje emigracji polskiej sięgają XIV w. i początkowo związane były z edukacją na powstałych uniwersytetach w Europie zachodniej. Do Bolonii wyjechał Jarosław Bogoria Skotnicki¹, Mateusz z Krakowa² oraz Stanisław ze Skarbimierza³ do Pragi. Inni udali się na Sorbonę do Francji. Czasy Pierwszej Rzeczypospolitej nie dawały powodów do wyjazdów z kraju w rozumieniu współczesnego pojęcia emigracji. Dopiero w wiekach późniejszych, w XVII i XVIII stuleciu, najpierw z powodu toczącej się wieloletniej wojny Szwedów z Polską oraz za panowania króla Stanisława Leszczyńskiego powstaje rodzaj emigracji politycznej. Wskutek zaistniałej sytuacji pierwsi Polacy osiedlają się w Europie Zachodniej i w Ameryce Północnej. Wiele lat później powstaje emigracja przymusowa, polityczna i zarobkowa, zarówno legalna, jak i nielegalna. W swojej historii Polacy z ojczyzny wyjeżdżali wielokrotnie, falami, rozsiewając się po całym świecie, zarówno po klęskach powstań, jak i po przemianach ustrojowych, a także podczas kryzysów gospodarczo-ekonomicznych.

1. Geneza duszpasterstwa emigracyjnego

Źródła biblijne odnoszące się do opieki nad migrantami sięgają Starego Testamentu i dotyczą opieki religijnej nad Żydami mieszkającymi w diasporze (Ezd 8,21; 2 Mch 2, 11–4, 15–18). Święta Rodzina (Mt 2, 13–15) jest przy-

* dr hab. Elżbieta Szczot – Katedra Nauk o Polityce, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II.

¹ J. Bazydło, *Jarosław Bogoria*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. VII, Lublin 1997, kol. 1046–1047.

² R. Skrzyniarz, *Mateusz z Krakowa*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. XII, Lublin 2008, kol. 207–209.

³ R.M. Zawadzki, *Stanisław ze Skarbimierza*, ipsb.nina.gov.pl/a/bibliografia/stanislawaze-skarbimierza [dostęp: 29.01.2016].

kładem problemów, z którymi borykają się uchodźcy we wszystkich czasach. Brak schronienia, ucieczka przed prześladowaniami, zdanie na łaskę obcych, nieznanymi ludźmi, konieczność znalezienia się w nowym miejscu. Chrystus jest przykładem emigranta, który opuścił niebieską Ojczyznę Ojca, przetrwał wygnanie w Egipcie, głód na pustyni, wędrował z miasta do miasta. W swoim nauczaniu wzywał do miłowania przybyszów (Mt 25, 35) oraz polecał nauczanie innych narodów w ich własnym języku, czego świadectwa odnajdujemy u Mateusza i w *Dziejach Apostolskich* (Mt 25, 35; Dz 2, 1–11; Dz 8, 1–5; 12; 19–26). Początkowo opieką duszpasterską objęci byli zarówno poganie, jak i pierwsi chrześcijanie rozproszeni przez prześladowania. Później, w średnio-wieczu, wyprawy krzyżowe oraz rozwój handlu przyczyniły się do powstania duszpasterstwa emigracyjnego z powodu mieszania się ludności mówiącej różnymi językami, a Sobór Laterański IV w 1215 r. wydał nakaz organizowania oddzielnej opieki dla ludności mówiącej innym językiem, mającej odrębne obyczaje i obrzędy. W XVIII w. biskupi amerykańscy zaczęli zakładać pierwsze parafie personalne dla przybyszów z Europy. Taka parafia personalna w USA powstała na podstawie uchwały Synodu w Baltimore w 1791 r. Kongregacja Rozkrzewiania Wiary, sto lat później, w roku 1887, wyjaśniła i potwierdziła, że katolicy emigranci i ich potomstwo w USA mają prawo do wyboru parafii narodowej⁴.

Według oceny historyków, po stłumieniu konfederacji barskiej do niewoli dostało się i zostało zesłanych od 6 do 10 tys. „polskich buntowników”⁵. Po pierwszym rozbiore Polski część Polaków wyjechała do Turcji⁶, Austrii, Francji, Szwajcarii, Saksonii, a także udała się do Ameryki. Na skutek tych wydarzeń Kazimierz Pułaski i Tadeusz Kościuszko znaleźli schronienie w Stanach Zjednoczonych. Po klęsce powstania kościuszkowskiego i trzecim rozbiore Polski kolejna fala Polaków wyjechała do Niemiec, Włoch i Francji. Po powstaniu listopadowym nasiliła się także emigracja zarobkowa, zwłaszcza z zaboru pruskiego. Szacuje się, że w latach 1830–1831 zesłano na Syberię oraz w inne rejony imperium rosyjskiego od 20 do 30 tys. żołnierzy i oficerów z armii polskiej. Do tej liczby trzeba dodać ok. 20 tys. osób cywilnych ukaranych zsyłką za udział w powstaniu⁷. Polacy znaleźli się z tej przyczyny w Kazachstanie i w Uzbekistanie.

⁴ J. Bakalarz, *Emigracyjne duszpasterstwo*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. IV, Lublin 1985, kol. 948–949.

⁵ <http://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/69/plik/ot-571.pdf> [dostęp: 25.01.2016].

⁶ K. Dopierała, *Polska emigracja w Turcji w XIX, XX w.*, Lublin 1988. Należy w tym miejscu przypomnieć działalność księcia Adama Czartoryskiego oraz Michała Czajkowskiego i założenie Polonezköy (Adampolu) nad Bosforem. Por. http://www.stambul.ms.gov.pl/pl/polonia_w_turcji/polonezkoy_adampol/ [dostęp: 25.01.2016].

⁷ Ibidem.

Po powstaniu styczniowym kierunkiem wyjazdów była nadal Francja, Turcja, Szwajcaria, Włochy, Belgia, Anglia i USA⁸. Po upadku powstania około 40 tys. osób zesłano w głąb Rosji. W XIX w. Polacy rozjechali się już po wszystkich kontynentach. Po klęskach powstań osiedlali się także w Afryce Północnej, gdzie w Egipcie pracowali przy budowie Kanału Sueskiego, udali się do Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, a także popłynęli do Ameryki Południowej – Brazylii i Argentyny. Osiedli w Afryce Południowej oraz w Australii i Nowej Zelandii. Do wybuchu I wojny światowej z ziem polskich pod zaborami wyemigrowało ponad 3 600 000 Polaków. Do USA wyjechało ponad 2 mln osób, do Niemiec 800 tys. do Rosji 300 tys., do Brazylii 127 500 tys. i innych krajów. Po II wojnie światowej ok. 0,5 mln Polaków zostało na emigracji. Szacuje się, że w latach 1956–1980 z Polski wyjechało ok. 800 tys. osób, z czego połowa do USA i Kanady, następnie do RFN, około 15 tys. do Izraela i innych krajów europejskich⁹.

Pierwsze struktury opieki duszpasterskiej nad migrantami zaczęły powstawać w pierwszej połowie XIX w., zwłaszcza w tych krajach, w których znaleźli schronienie Polacy uciekający przed prześladowaniem, zsyłką czy szukający poprawy swojego losu. Specjalne duszpasterstwo nad przybyszami z Polski zaczęło najpierw rozwijać się we Francji za sprawą Bogdana Jańskiego¹⁰, którego nazwano już w latach 30-tych XIX w. apostołem emigracji polskiej. To on, po klęsce powstania listopadowego, założył w roku 1836 „Domek Jańskiego”, skupiający przyszłych zmartwychwstańców. Na terenie Anglii podjęte zostały starania o zapewnienie Polonii angielskiej stałego duszpasterza za sprawą gen. Władysława Zamojskiego. Z jego inicjatywy Komitet Stowarzyszenia Katolickiego w Londynie zwrócił się w 1862 r. do arcybiskupa Gniezna i Poznania, Leona Przyłuskiego z prośbą o przysłanie kapłana, który byłby lekarzem duchowych potrzeb i pocieszycielem nieszczęść na wygnaniu¹¹. Gen. Zamojski wyrażał ży-

⁸ Zob. szerzej: <http://www.sztetl.org.pl/pl/term/815,emigracje-polityczne-z-ziem-polskich/> [dostęp: 20.01.2016].

⁹ <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Polonia-emigracja-i-Polacy-w-swiecie;3959692.html/> [dostęp: 20.01.2016].

¹⁰ Bogdan Jański był przyjacielem Adama Mickiewicza i tłumaczem na język francuski jego dzieł, m.in. *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*, Paryż 1832 (wyd. pierwsze w j. polskim). Szerzej o Jańskim zob.: <http://www.wpcr.pl/index.php/zmartwychwstanczy/nasi-zalozyciele/sluga-bozy-bogdan-janski> [dostęp: 29.01.2016]. Emigracja ukazała stopień bólu i tęsknoty za opuszczonym krajem i tym co bliskie. Doskonale wyrazili to w swojej twórczości – A. Mickiewicz: „Ojczyzno moja! ty jesteś jak zdrowie; ile Cię trzeba cenić, ten tylko się dowie, kto Cię stracił. Dziś piękność Twą w całej ozdobie widzę i opisuję, bo tęsknię po Tobie” (*Pan Tadeusz*, Czytelnik 1954); C.K. Norwid, *Moja Ojczyzna*, zob. <http://literat.ug.edu.pl/cnwybor/049.htm> [dostęp: 29.01.2016]; J. Słowacki, *Smutno mi Boże*, <http://culture.pl/pl/tworca/juliusz-slowacki> [dostęp: 24.01.2016].

¹¹ Zob. B. Kołodziej, *Emigracja polska po powstaniach w XIX wieku*, [w]: *Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Seria: Zeszyty Historyczne* 2010, z. XI, <http://dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/Content/2509/23.pdf> [dostęp: 20.01.2016].

czenie organizacji przynależności polskiej parafii w Londynie do archidiecezji poznańskiej i obsługiwania jej przez księży z Polski. Arcybiskup Przyłuski w listopadzie 1862 r. wysłał do Anglii ks. Marcina Chwaliszewskiego, ustanawiając go kapłanem polskich emigrantów w Londynie i okolicy¹². Po dwóch latach opiekę nad migrantami polskimi objął ks. Ludwik Jażdżewski. Po upadku powstania styczniowego zadaniem duszpasterza było już nie tylko zaspokajanie potrzeb duchowych migrantów, ale także pomoc w odnajdywaniu się ich w nowym miejscu, poszukiwanie pracy, staranie o bilety na dalszą podróż. Praca księży wśród emigrantów była wyczerpująca, dlatego też zwykle po kilku latach wracali do kraju¹³.

Sprawą bardzo poważną wówczas pozostawała kwestia odpowiedzialności za utrzymanie księży migrantów. Na czym utrzymaniu mają pozostać? Biskupa, który wysyła, czy biskupa, który przyjmuje, a może obaj odpowiadają wspólnie, albo też ciężar utrzymania mają ponosić ci, dla których zostali posłani, czyli imigranci? Ten problem długo nie znalazł odpowiedniego rozwiązania w Kościele. W średniowieczu źródłem utrzymania duszpasterza etnicznego było beneficjum. Istniały też podobne do beneficjum specjalne fundacje zwykłych kapelanii, altarii, mansjonarii oraz urzędu kaznodziei. Uposażenie wypłacali królowie albo zamożni obywatele, cechy czy bractwa. Kapelani wojskowi oraz kapelani ambasad od XVI w. otrzymywali wynagrodzenie od panującego. Istotnym źródłem utrzymania były też dobrowolne ofiary wiernych. W wieku XVI zaczęto zmieniać przyjętą zasadę i można było święcić kandydatów do prezbiteratu, chociażby nie mieli wystarczającego beneficjum czy odpowiedniego majątku do utrzymania. Tak postanowiono na synodzie w Limie (1582) oraz w Meksyku (1585), w sprawie chcących duszpasterzować wśród Indian i znających ich język. Sytuacja kapelanów migrantów w Europie natomiast wyglądała dość ciężko. Zgodnie z obowiązującymi wówczas normami, kapelani byli inkardynowani do diecezji pochodzenia, duszpastersko podlegali jurysdykcji miejscowych ordynariuszy, a dyscyplinarnie podlegali własnym biskupom lub/i przełożonym swoich instytutów. Odpowiedzialność za utrzymanie kapelana leżała po stronie biskupa diecezji inkardynacji i przełożonych instytutów, a jedynie moralną odpowiedzialność, wynikającą z prawa naturalnego do słusznego wynagrodzenia za pracę, ponosili biskupi miejsca wykonywania posługi duszpasterskiej. Panująca wśród emigrantów bieda nie dawała też możliwości utrzymania się z ofiar wiernych, gdyż sami wymagali pomocy. Sytuacja uległa zmianie dopiero

¹² Ks. M. Chwaliszewski otrzymał od kard. N. Wisemana jurysdykcję dla Polaków, Niemców, Francuzów i Włochów. O kard. Wisemanie zob. <http://myslkonserwatywna.pl/abp-nicholas-kard-wiseman/> [dostęp: 27.01.2016].

¹³ Problem z utrzymaniem księży misjonarzy emigrantów opisuje J. Bakalarz, *Kwestia utrzymania kapelana migrantów*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1980, t. XXVII, z. 5, s. 117–130. Zob. także: J. Bakalarz, *Geneza i rozwój instytucji duszpasterza migrantów do Soboru Watykańskiego II*, „Kościół i Prawo” 1992, t. VIII, s. 59–102.

w 1914 r. W dniu 25 marca Kongregacja Konsystorialna wydała dekret *Ethnografica studia*, w którym poleciła stosować przepisy dotyczące kapłanów w diecezjach zamorskich do wszystkich kapelanów migrantów w jakimkolwiek kraju, nie wyłączając krajów europejskich. W ten sposób kapelani w Europie zostali zrównani z pracującymi na innych kontynentach. Odpowiedzialność prawną i moralną za ich utrzymanie ponosił odtąd także miejscowy ordynariusz. Istotne stało się miejsce faktycznej służby i pracy kapelana¹⁴.

Pod koniec XIX w. zaczęły powstawać pierwsze polskie organizacje na obczyźnie: Zjednoczenie Polskie Rzymskokatolickie w 1873 r., Związek Narodowy Polski w Ameryce – w 1880 r., Związek Sokołów Polskich w Ameryce – 1891 r. i Związek Polek w Ameryce – 1895 r.¹⁵ W Niemczech powstał Związek Wzajemnej Pomocy Towarzystw Polskich Katolickich i Bractw Różańcowych w Westfalii i w Nadrenii, a w 1922 r. powstał Związek Polaków w Niemczech. W Krakowie w 1909 r. powołano Polskie Towarzystwo Emigracyjne, którego podstawowym celem była opieka nad polskimi emigrantami. Do wybuchu I wojny światowej już ponad trzy miliony Polaków mieszkało na obczyźnie na skutek zsyłek, dobrowolnie lub z powodu biedy wyjeżdżając za pracą i chlebem.

2. Opieka nad migrantami do połowy XX w.

W Europie biskupi włoscy, polscy oraz niemieccy zaczęli na szerszą skalę organizować pomoc dla wychodźców z kraju w XIX w. Za prekursora duszpasterza migrantów uznaje się św. Wincentego Pallottiego. W roku 1844 wysłał on do Londynu swojego kapłana, który nosił tytuł „misjonarza apostolskiego” i pełnił funkcję kapelana emigrantów włoskich¹⁶.

Dopiero Papież Pius X w 1911 r. nakazał tworzenie diecezjalnych komitetów emigracyjnych, a w 1912 r. erygował specjalny Urząd do spraw Emigracji przy Kongregacji Konsystorialnej. W 1914 r. powstało w Rzymie Kolegium Kapłanów dla Duszpasterzy Emigracyjnych Włoch. W roku 1917 promulgowany został *Codex Iuris Canonici*, którego odpowiednie zapisy dały prawne podstawy do regulacji duszpasterstwa emigracyjnego. Prawodawca kościelny odniósł się do

¹⁴ Ibidem. Por. can. 114 i 1524 CIC.

¹⁵ Zob. szerzej: http://www.chicago.msz.gov.pl/pl/poloniam/organizacje_polonijne/ [dostęp: 29.01.2016]. Pod koniec XIX i na początku XX w. w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, miał miejsce konflikt między polskimi emigrantami a miejscową hierarchią, co doprowadziło do rozłamu i powstania Polish National Church in America, szerzej zob.: <http://www.britannica.com/topic/Polish-National-Catholic-Church> [dostęp: 29.01.2016].

¹⁶ Zob. szerzej: L. Adamowicz, *Duszpasterstwo emigrantów w prawie kanonicznym. Zarys problematyki po wydaniu instrukcji Erga migrantes Caritas Christi*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2007, t. XVII, nr 1, s. 122 i n.

migrantów i należących do odrębnych grup etnicznych przez zabezpieczenie im odpowiedniej opieki duszpasterskiej, nad którą Stolica Apostolska sprawowała bezpośrednią kontrolę¹⁷. Władza powoływania, dokonywania zmian i znoszenia parafii personalnych z tytułu innego języka, narodowości lub obrządku należała do wyłącznej kompetencji Stolicy Apostolskiej. Istniała także możliwość kształcenia kapłanów etnicznych¹⁸ (can. 1364 nr 2–3). W roku 1918 Kongregacja Konsystorialna wydała dekret *Magni semper negotii*, czym znowelizowała obowiązujące przepisy dotyczące utrzymania. Od tej pory utrzymanie kapłanów migrantów leżało po stronie biskupa diecezji pochodzenia kapelana, czyli inkardynacji kapłana do diecezji oraz biskupa diecezji, na terenie której wykonywana była służba, na podstawie umowy przydzielenia obcemu kapłanowi urzędu kościelnego, który nie polegał wyłącznie na odprawianiu mszy św. Często regulacje odnośnie do utrzymania kapelana były przedmiotem porozumień między episkopatami lub biskupami, oparte były na przyjętych zwyczajach, albo tylko były to umowy kapłanów z miejscowymi biskupami lub proboszczami.

Dla sprawowania opieki nad migrantami, już po odzyskaniu niepodległości przez Polskę, powstały zgromadzenie męskie – Chrystusowcy oraz żeńskie – misjonarki Chrystusa Króla dla Polonii Zagranicznej. Nieocenione zasługi w rozwój duszpasterstwa emigracyjnego wniósł kard. August Hlond¹⁹. W roku 1926 został arcybiskupem gnieźnieńskim i poznańskim, tym samym Prymasem Polski i opiekunem polskiej emigracji. Ponad 20 lat sam przebywał na emigracji, przez co znał doskonale potrzeby środowiska emigracyjnego. W chwili objęcia Stolicy prymasowskiej przez kard. Hlonda w 1926 r. liczba polskich emigrantów wynosiła około 6 mln, corocznie wzrastając, ponieważ z Polski wyjeżdżało ponad 100 tys. osób rocznie. W 1939 r. polską emigrację szacowano na ponad 8 mln ludzi, co stanowiło 25% narodu żyjącego w kraju. Przed wybuchem II wojny światowej polscy emigranci rozproszeni po całym świecie najliczniej zamieszkiwali USA (5 mln), Francję (500 tys.), Niemcy (400 tys.), Brazylię (320 tys.), Kanadę (150 tys.) i Argentynę (100 tys.)²⁰. Znając problemy i sytuację polskich migrantów, kard. A. Hlond szybko przystąpił do działania i już w 1928 r. powołał Komisję Biskupów do spraw Duszpasterstwa Zagranicznego, a w Poznaniu utworzył Centralę Duszpasterstwa Zagranicznego. Stolica Apostolska nadała mu tytuł protektora polskiego wychodźstwa, przez co mógł występować w sprawach polskiej emigracji. Mógł także organizować duszpasterstwo polskie zagranicą, kierować nim w łączności z biskupami miejsca, interweniować

¹⁷ Ibidem, s. 122. Por. can. 216 § 4; 91; 881; 927 CIC.

¹⁸ Szerzej L. Adamowicz, *Duszpasterstwo emigrantów...*, s. 123.

¹⁹ Zob. S. Kosiński, *Hlond August*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. V, Lublin 1989, kol. 1088–1090.

²⁰ Dane liczbowe podaje N. Jerzak, *Rola i zadania Kościoła wobec migrantów*, „PERSPECTIVA. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 2013, nr 2 (23), http://www.perspectiva.pl/perspectiva_LSTH_pdf/pdf/p23/05JERZAK.pdf [dostęp: 26.01.2016].

w Stolicy Apostolskiej. Za ważny ośrodek duszpasterstwa i opieki nad migrantami uważał każdą parafię. Warto przypomnieć, że zalecał prowadzenie spisu emigrantów z parafii, utrzymywanie z nimi kontaktu listowego, wysyłanie im czasopism katolickich i książek, organizowanie oddziału Stowarzyszenia Opieka Polska nad Rodakami na Obczyźnie, a także organizowanie Dnia Emigranta czy zbiórek pieniężnych na potrzeby polskiego duszpasterstwa zagranicznego. W 1928 r. utworzył Seminarium Zagraniczne w Gnieźnie i Poznaniu, mające kształcić przyszłych misjonarzy emigrantów²¹. W 1932 r. powołał Towarzystwo Chrystusowe dla Wychodźców (obecnie – Towarzystwo Chrystusowe dla Polonii Zagranicznej), które uważane jest za największe osiągnięcie kard. Hlonda. Od stycznia 1937 r. zaczęto obchodzić Dzień Polaka z Zagranicy. Pierwsza Polska Misja Katolicka została utworzona przez kard. Edmunda Dalbora we Francji w roku 1922, a jego następca, kard. Hlond, rozwinął powstałe dzieło. W roku 1929 mianował kilku rektorów i wysłał do Francji kilkudziesięciu księży. O rozwoju misji świadczył przyrost placówek duszpasterskich: w 1927 r. było ich 30, w 1935 r. – 60, a w 1939 r. – 10016²². Kardynał A. Hlond utworzył w 1926 r. Polską Misję Katolicką w Belgii, a następnie w Holandii i Danii. Po drugiej wojnie światowej, w dniu 5 czerwca 1945 r. powołał Ordynariat dla Polaków w Niemczech i Austrii, przekształcony później w Polską Misję Katolicką w Niemczech. W 1948 r. powstała Polska Misja Katolicka w Anglii i Walii z siedzibą w Londynie, a następnie w Szkocji z siedzibą w Edynburgu. Papież Jan Paweł II podczas spotkania z Polonią w Wielkiej Brytanii w dniu 30 maja 1982 r. podkreślił: „Trzeba powiedzieć, że zrozumieliście i rozumiecie konieczność związania z wiarą i Kościołem. Dlatego też ta Emigracja, jako część Narodu obejmowała wszystkie warstwy, z całym przekrojem społecznym, z instytucjami politycznymi, kulturalnymi, naukowymi, zawodowymi, ale też z całą organizacją kościelną. Był z wami od pierwszej chwili obecny Kościół ze swoimi strukturami, był Biskup, niezapomniany Arcybiskup Józef Gawlina²³, a później Rektor Misji, byli duszpasterze i rozwijające się organizacje religijne. Były to jedne z pierwszych ośrodków zorganizowanych”²⁴. Przypomniany przez św. Jana Pawła II abp Józef Gawlina wniósł wielki wkład w rozwój duszpasterstwa emigracyjnego i opiekę nad Polakami zwłaszcza podczas II wojny światowej i w latach powojennych. Na mocy dekretu papieża Piusa XII z dnia 3 października 1942 r. został mianowany biskupem ordynariuszem dla polskich uchodźców cywilnych na Wschodzie. Po wojnie i rozwiązaniu Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie

²¹ W. Wójcik, *Zbudował most dla polskiej emigracji*, „Niedziela” z 15.09.2013 r. (nr 37), <http://www.emigracja.chrystusowcy.pl/index.php/artykuly/2431-zbudowa-most-do-polskiej-emigracji> [dostęp: 26.01.2016].

²² Dane liczbowe zob.: N. Jerzak, *Rola i zadania Kościoła...*

²³ P. Taras, *Gawlina Józef Feliks*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. V, Lublin 1989, kol. 897–898.

²⁴ Zob.: hf_jp-ii_spe_19820530_comunita-polacca_pl.html [dostęp: 26.01.2016].

przestał pełnić funkcję biskupa polowego. W lutym 1945 r. został mianowany Opiekunem (Protektorem) Emigracji Polskiej na czas niemożności wykonywania tych zadań przez prymasa Polski, a 5 czerwca 1945 r. Stolica Apostolska powierzyła mu opiekę nad uchodźcami polskimi w Niemczech i Austrii. Po śmierci kard. Augusta Hłonda, 28 stycznia 1949 r. został mianowany przez papieża Piusa XII Opiekunem Duchowym Polaków na uchodźstwie, czyli Protektorem Emigracji Polskiej²⁵.

Duszpasterstwo polskojęzyczne w Holandii powstało już w roku 1910. Porty w Rotterdamie i Scheveningen były miejscem ożywionego ruchu emigracyjnego z całej Europy, w tym Polaków z terenów objętych zaborami. W tym czasie opiekę duszpasterską sprawowano także w pierwszych skupiskach polonijnych w zagłębiu węglowym w Limburgii. Obecnie duszpasterstwo polonijne w Holandii prowadzone jest przez księży z Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii Zagranicznej, obejmujące 6 polskich parafii i Misje Katolickie, skupiając łącznie 36 ośrodków, gdzie gromadzą się Polacy przebywający na stałe, pracownicy sezonowi oraz studenci²⁶. Polska Misja Katolicka w Belgii powstała w 1923 r., a na terenie Belgii obecnie istnieje 14 ośrodków polonijnych, w Luksemburgu – 1. We wszystkich punktach odprawiane są niedzielne i świąteczne msze św. dla emigracji polskiej. W Brukseli działa Szkoła Polska przy Polskiej Misji Katolickiej. Katechezę prowadzą księża i siostry Misjonarki Chrystusa Króla. Największą organizacją jest Bractwo Żywego Różańca.

3. Rozwój duszpasterstwa emigracyjnego w latach 1952–2015

Wydarzeniem przełomowym rozwiązującym sprawy duszpasterstwa emigracyjnego w całym Kościele Katolickim było wydanie przez papieża Pius XII w dniu 1 sierpnia 1952 r. Konstytucji *Exul Familia*²⁷, w której określony został status tego specjalnego duszpasterstwa. Konstytucja nazwana została Wielką Kartą Migrantów. Gwarantowała prawo do opieki odpowiedniej do potrzeb, i nie mniejszej niż ta, z której korzystają wierni należący do diecezji i parafii. Opiece podlegali wszyscy emigranci katolicy, tak w kraju emigracji, jak i imigracji, a także podczas podróży morskiej. Określony został status misjonarza emigrantów,

²⁵ Zob.: <http://ordynariat.wp.mil.pl/pl/19.htm>; A. Kunert, *Józef Feliks Gawlina (1892–1964) – biskup największej diecezji na świecie*, <http://www.klub-generalagrota.pl/kg/baza-wiedzy/biogramy-postaci-histo/610,Jozef-Feliks-Gawlina-18921964-biskup-najwiekszej-diecezji-na-swiecie.html> [dostęp: 26.01.2016].

²⁶ Zob. http://episkopat.pl/kosciol/kosciol_w_swiecie/duszpasterstwa_polonijne/115.1,duszpasterstwo.html [dostęp: 12.12.2015].

²⁷ AAS 44(1952), pp. 649–704. Zob. J. Bakalarz, *Exul Familia*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. IV, kol. 1469–1470. Warto w tym miejscu wspomnieć, że w Stanach Zjednoczonych nie przyjęto treści konstytucji; zob. ibidem.

co było bardzo istotne z powodu zdarzającej się „kolizji interesów” oraz ustanowiony został urząd duszpasterski misjonarza, na podstawie którego misjonarz nabył władzę zwyczajną, z określonymi obowiązkami i prawami podobnymi do proboszczowskich. Papież określił również pozycję prawną misji duszpasterskiej (*missio cum cura animarum*), placówkę podobną do parafii personalnej. Dokument przyczynił się do wzmocnienia prawa misjonarzy migrantów, określił ich status, obowiązki, prawa i walnie przyczynił się do rozwoju duszpasterstwa emigracyjnego na całym świecie. Nowelizacji Konstytucji dokonano już po Soborze Watykańskim II, a podczas Soboru w dekrecie o pasterskich zadaniach biskupów *Christus Dominus* w nr 18 zwrócono uwagę na fakt, że: „szczególną troską należy otoczyć wiernych, którzy z powodu sytuacji życiowej nie mogą w sposób zadowalający korzystać z ogólnej, zwykłej opieki duszpasterskiej proboszczów, albo są jej pozbawieni, jak np. liczni emigranci, wygnańcy, uciekinierzy, podróżujący statkami czy samolotami, koczownicy oraz inni, będący w podobnej sytuacji”²⁸. Jeszcze w roku 1963 papież Jan XXIII w encyklice *Pacem in terris* podkreślał, że „Każdemu człowiekowi winno (też) przysługiwać nienaruszalne prawo pozostawania na obszarze swego własnego kraju lub też zmiany miejsca zamieszkania. A nawet – jeśli są do tego słuszne przyczyny – ma on prawo zwrócić się do innych państw z prośbą o zezwolenie mu na zamieszkanie w ich granicach: Fakt, że ktoś jest obywatelem określonego państwa, nie sprzeciwia się w niczym temu, że jest on również członkiem rodziny ludzkiej oraz obywatelem owej obejmującej wszystkich ludzi i wspólnej wszystkim społeczności”²⁹ (nr 25). Następnie, już po Soborze, dokonano nowelizacji konstytucji Piusa XII z 1952 r., kiedy to papież Paweł VI wydał motu proprio *Pastoralis migratorum cura* z dnia 15 sierpnia 1969 r., a Kongregacja Biskupów instrukcję *De pastoralis migratorum cura* z dnia 22 sierpnia 1969 r. W odniesieniu do emigrantów papież nakazał szanować dziedzictwo i kulturę migrantów, co odnosiło się także do języka, polecił także włączyć ich do lokalnej społeczności oraz zobowiązał do współpracy całej Lud Boży w opiece nad migrantami³⁰.

W 1970 r. powołano Papieską Komisję do spraw Duszpasterstwa Migrantów i Turystów (Podróżujących)³¹, której zadaniem było koordynowanie poczynań i inicjatyw w zakresie opieki duszpasterskiej wszystkich „ludzi w drodze”. Papież św. Jan Paweł II Konstytucją *Pastor Bonus* przekształcił ją w Papieską Radę

²⁸ *Sobór Watykański II, Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 244.

²⁹ Jan XXIII, Encyklika *Pacem in terris* z dnia 11 kwietnia 1963 r., http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_xxiii/encykliki/pacem_in_terr_11041963.html [dostęp: 12.12.2015].

³⁰ Zob. AAS 61(1969), pp. 601–603 oraz AAS 61(1969), pp. 614–643.

³¹ Pp. Paulus VI, Motu proprio *Apostolicae caritatis*, 19 III 1970, AAS 62(1970), pp. 193–197.

do spraw Migrantów i Podróżnych³², podnosząc jej rangę. Obowiązujące aktualnie normy Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. zawierają odpowiednie uregulowania odnośnie do duszpasterstwa emigracyjnego, dzięki przepisom określającym parafię jako wspólnotę wiernych ustanowioną na stałe, która może być terytorialna lub personalna. Tam, gdzie jest to wskazane ze względu na obrządek, język, narodowość wiernych albo z innego powodu, można ustanowić parafię personalną (kan. 518). Może mieć ona na przykład charakter tymczasowy (kan. 516 1)³³. Prawodawca kościelny określił także funkcje kapelanów (kan. 564–572), co ma istotne znaczenie dla tych kapłanów, którym powierzona została przynajmniej częściowo, stała troska pasterska o jakąś wspólnotę lub specjalny zespół wiernych³⁴. W kan. 568 zawarto zapis odnośnie do mianowania kapelanów: „W miarę możliwości należy mianować kapelanów dla tych, którzy ze względu na warunki życia nie mogą korzystać ze zwyczajnej posługi proboszczów, a więc dla emigrantów, wygnańców, uchodźców, koczowników, odbywających podróże morską”. Zgodnie z Kodeksem duszpasterze migrantów, ich status, zostali wyraźnie osadzeni w Kościele partykularnym, z obowiązkami i prawami duszpasterzy parafialnych. W adhortacji apostolskiej *Pastores dabo vobis* z 1992 r., św. Jan Paweł II w odniesieniu do posługi duszpasterskiej kapłanów wśród ludzi podkreślił, że miłość pasterska każe kapłanowi coraz lepiej poznawać oczekiwania, potrzeby, problemy i wrażliwość tych, do których skierowana jest jego posługa: ludzi żyjących w konkretnych sytuacjach osobistych, rodzinnych i społecznych, co należy odnieść także do migrantów³⁵. Następnie, w adhortacji *Pastores gregis* z 2003 r., zwraca uwagę na pasterską troskę biskupów wobec migrujących³⁶. W Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów *Apostolorum successores* z dnia 22 lutego 2004 r. zapisane zostało: „[...] Zostaną rozpatrzone różne sytuacje, które domagają się odpowiednich działań duszpasterskich: a) Emigracja międzynarodowa osiągnęła dziś niesłychane rozmiary, stąd domaga się troski pasterzy. Wystarczy przywołać na myśl ogromną liczbę tych, którzy przemieszczają się do innych krajów w poszukiwaniu pracy, ze wzglę-

³² Zob. Jan Paweł II, *Constitutio apostolica de Romana Curia Pastor Bonus*, 28 VI 1988, AAS 80(1988), pp. 841–930, tekst polski w: E. Szczot, *Kuria Rzymska i pomniki chrześcijaństwa na szlaku do Wiecznego Miasta*, Lublin 2007, tłum. W. Kasprzyk, s. 119–157, zob. art. 149–151.

³³ Zob. także kanony: 515, 517.

³⁴ Zob. kan.: 529, 771 oraz 972, 990, 1377, 1106, 1471, 1649.

³⁵ Jan Paweł II, *Adhortatio apostolica post-synodalis Pastores dabo vobis*, 25 marca 1992, AAS 84(1992), nr 72, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_25031992_pastores-dabo-vobis.html#m6 [dostęp: 10.12.2015].

³⁶ Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska Pastores Gregis o biskupiej posłudze Ewangelii Jezusa Chrystusa dla nadziei świata*, 16 października 2003 r., „L'Osservatore Romano” wyd. pol., 25 (2004), nr 1, s. 4–48, nr 72.

du na studia, uchodźców, koczowników. To zadanie jest szczególnie pilne tam, gdzie – jak to się dziś często zdarza – emigrantami są wierni katolicy [...]”³⁷.

Dokumentem aktualizującym przepisy prawne odnośnie do duszpasterstwa emigracyjnego jest Instrukcja Papieskiej Rady Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych *Erga migrantem Caritas Christi*³⁸ z dnia 3 maja 2004 r. Zwrócono w niej uwagę na fundamentalną prawdę o znaczeniu i godności osoby ludzkiej oraz o prawie wiernych do otrzymywania pomocy od swoich pasterzy z duchowych dóbr Kościoła, zwłaszcza Słowa Bożego i sakramentów św. Udzielanie i przyjmowanie sakramentów, zwłaszcza zawieranie związku małżeńskiego, rodzić może wiele wątpliwości i pytań, związanych z miejscem zawarcia małżeństwa, zwrócenia się do kompetentnego szafarza itp. Dlatego ważne jest tu przypomnienie, że prawo kanoniczne wiąże skutki prawne z przebywaniem na określonym terytorium. Zgodnie z kan. 102 Kodeksu zamiar pozostawania na stałe w miejscu przybycia lub pozostawanie w nim przez okres trzech miesięcy sprawia, że proboszcz parafii, na terenie której znajdują się emigranci staje się ich własnym proboszczem. Instrukcja ukazuje pozytywne aspekty emigracji, zwraca uwagę na dobra przez nią wypracowane oraz fakt, że ma także wymiar misyjny. Emigranci przyczyniali się do ewangelizacji wielu narodów³⁹, ubogacali je, wnosząc swoją kulturę i sztukę. Nie zawsze ten aspekt jest odpowiednio zauważany. Taka sytuacja może jednak zaistnieć wtedy, gdy migranci są odpowiednio uformowani. Ponadto, co jest bardzo ważne, imigranci powinni szanować dziedzictwo kulturowe społeczności, która ich przyjmuje i gości. Winni oni wnieść swój wkład w dobro wspólne społeczności przyjmującej. Mogą mieć swoich przedstawicieli w radach duszpasterskich w parafiach i w diecezji. Mają prawo do zakładania własnych stowarzyszeń, albo przynależć do istniejących katolickich stowarzyszeń lokalnych.

Papieska Rada przypomina, że człowiek jest najważniejszy w Kościele, stąd zaleca respektowanie tożsamości migrantów i postuluje dialog między różnymi kulturami. Tylko dzięki dialogowi orędzie Ewangelii może budować jedność między członkami Kościoła, dialog jest także potrzebny wobec wyznawców innych religii. Instrukcja daje pewne wskazania duszpasterstwu emigracyjnemu, aby emigranci nie utracili wiary i zachowali swoje własne formy pobożności. Jednak to duszpasterstwo nie może być przeciwne nauczaniu Kościoła w parafii. Dokument odnosi się do emigrantów obrządku wschodniego, zalecając tworzenie dla nich parafii. Instrukcja podaje zasady korzystania przez nich

³⁷ Kongregacja do spraw Biskupów, Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów *Apostolorum successores*, 22 II 2004 r., Kielce 2005, nr 207, tekst oryginalny: Libreria Editrice Vaticana 2004.

³⁸ Zob. <http://chrystusowcy.pl/~instytutide/wordpress/?p=13> [dostęp: 10.12.2015].

³⁹ Również obecnie może to wykorzystać nowa fala emigrantów z Polski, którzy dając świadectwo mogą przyczynić się do reewangelizacji zachodnich społeczeństw.

z budynków kościelnych, szkół katolickich, zawierania małżeństw mieszanych i upominania się o zasadę wzajemności, aby prawa katolików były respektowane w krajach, gdzie są oni mniejszością. Instrukcja pokazuje, jak ważny jest dialog międzyreligijny.

Na treść Instrukcji składa się wprowadzenie, cztery części (104 punkty), zakończenie i zarządzenia prawne (6 rozdziałów, 22 punkty). Kościół domaga się w niej ochrony prawnej emigrantów i ich rodzin, zagwarantowania im opieki prawnej oraz medycznej. Papieska Rada w Instrukcji zwraca uwagę, że w celu rozwiązania problemów z emigracją potrzebna jest międzynarodowa koordynacja, gdyż żaden kraj samodzielnie nie jest w stanie poradzić sobie z tym problemem, a restrykcyjna polityka zwiększa ryzyko nielegalnego przekraczania granic i rozwoju organizacji przestępczych (nr 7). „Migracja stawia przed Kościołem wyzwanie ewangelizacyjne, chrześcijanie są zobowiązani do dawania świadectwa o żywym Bogu (nr 9). Warto zatrzymać się nad tematem przyjmowania poszczególnych emigrantów: katolickich, obrządku wschodniego, innych Kościołów i wspólnot kościelnych, emigrantów innych religii”⁴⁰ – czytamy w tekście. O migrantach należących do innych religii mowa jest w nr 59–90. Jest to okazja do świadectwa miłości i nawiązania dialogu oraz miejsce do pomocy emigrantom we wcielaniu ich w społeczeństwo kraju. Zaleca, aby miejsca kultu, kościoły i kaplice nie były oddawane do dyspozycji religii niechrześcijańskich, jednocześnie zachęcając, aby udostępniać budynki typu socjalnego i tworzyć więzi społeczne. Wobec imigrantów muzułmańskich (nr 65–69) należy przyjąć postawę ewangelizacyjną, pielęgnować wspólne wartości i wyjaśniać różnice. Wśród szczegółowych zadań Konferencji Biskupów wymienione zostało między innymi ustalanie corocznej daty „Dnia (albo Tygodnia) Migrantów i Uchodźców” oraz przeprowadzanie zbiórek pieniężnych na wsparcie dzieł pomocy dla migrantów (art. 21). W Kościele Powszechnym Dzień Migranta i Uchodźcy obchodzony jest w drugą niedzielę po uroczystości Objawienia Pańskiego, a kolejni papieże kierują w tym dniu do wszystkich wiernych specjalne orędzie.

Niezwykle ważne i mające wciąż aktualne znaczenie dla współczesnej emigracji polskiej i każdej innej dokonującej się na naszych oczach współczesnej wędrówki ludów, ma przesłanie św. Jana Pawła II, że „podstawowym prawem człowieka jest prawo do życia we własnej ojczyźnie. Prawo to staje się realne tylko wówczas, gdy nie występują czynniki zmuszające do migracji”. To prawo do życia we własnej ojczyźnie przypomniał papież Benedykt XVI w orędziu wygłoszonym na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy w 2013 r. pt.: „Migracje: pielgrzymka wiary i nadziei”. Powiedział wówczas: „Prawo człowieka do migrowania — jak przypomina Konstytucja soborowa *Gaudium et spes* w nr 65 — należy do podstawowych praw ludzkich, wraz z przysługującym każdemu wyborem osiedlenia się tam, gdzie jak sądzi, będzie mógł lepiej wykorzystywać

⁴⁰ N. Jerzak, *Rola i zadania Kościoła...*

w życiu swoje zdolności, aspiracje i projekty. Jednakże, w aktualnym kontekście społeczno-politycznym, przed prawem do emigracji trzeba realizować prawo do nieemigrowania, to znaczy do możliwości pozostania na własnej ziemi, powtarzając za bł. Janem Pawłem II, że «podstawowym prawem człowieka jest prawo do życia we własnej ojczyźnie. Prawo to staje się realne tylko wówczas, gdy nie występują czynniki zmuszające do migracji» (przemówienie do uczestników IV Światowego Kongresu na temat Migracji, 1998 r.). Dzisiaj widzimy bowiem, że liczne migracje są konsekwencją niepewności ekonomicznej, braku podstawowych dóbr, klęsk naturalnych, wojen, niepokojów społecznych. Migracja staje się nie tyle pielgrzymką powodowaną ufnością, wiarą i nadzieją, lecz «kalwarią» dla przetrwania, w której mężczyźni i kobiety są bardziej ofiarami niż twórcami odpowiedzialnymi za swój migracyjny los⁴¹. Kościół w Polsce towarzyszył emigrantom na wszystkich etapach jego wędrówek, zarówno w wieku XIX i XX, po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, w czasie i po drugiej wojnie światowej, przed i po zniesieniu stanu wojennego w Polsce (22 lipca 1983 r.), po przemianach ustrojowych w 1989 r., w latach 90-tych, jak również po akcesji Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. Znamionną cechą polskiej emigracji była i jest nadal emigracja zarobkowa, co jest bólem i raną dla wielu rodzin. Tak jak Polacy wyjeżdżali za pracą i chlebem na początku wieku XX, tak też wyjeżdżają w wieku XXI. Prorocze słowa zawarł św. Jan Paweł II w encyklice *Laborem exercens* z 1981 r., w której na temat tak zwanej „emigracji za pracą” napisał: „Jest to zjawisko stare, które jednak wciąż się odnawia. Posiada ono wielkie rozmiary z powodu komplikacji współczesnego życia. Człowiek ma prawo do opuszczenia kraju swego pochodzenia z różnych motywów, ażeby szukać warunków życia w innym kraju, ma też prawo powrotu do swego kraju. [...]. A jednak — jeśli nawet emigracja jest pewnym złem — jest to w określonych okolicznościach tzw. zło konieczne. Trzeba uczynić wszystko — i z pewnością wiele się czyni w tym celu — ażeby to zło w znaczeniu materialnym nie pociągnęło za sobą większych szkód w znaczeniu moralnym, owszem, by — o ile możliwości — przyniosło nawet dobro w życiu osobistym, rodzinnym i społecznym emigranta, zarówno gdy chodzi o kraj, do którego przybywa, jak też o ojczyznę, którą opuszcza. W tej dziedzinie ogromnie wiele zależy od właściwego prawodawstwa — w szczególności gdy chodzi o uprawnienia człowieka pracy. [...] Trzeba przypomnieć tu raz jeszcze podstawową zasadę: hierarchia wartości, głęboki sens samej pracy domaga się, by kapitał służył pracy, a nie praca kapitałowi”⁴² (nr 23).

⁴¹ Benedykt XVI, Watykan, 12 października 2012 r., zob. https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/migration/dokumenty/gf_ben-xvi_mes_2012/1012_world-migrants-day.html [dostęp: 29.01.2016].

⁴² Joannes Paulus II, Litterae encyklice *Laborem exercens*, 14 IX 1981, AAS 73(1981), pp. 577–647, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/encykliki/ [dostęp: 12.12.2015].

Emigranci z Polski przy polskich misjach katolickich otrzymywali wsparcie nie tylko duchowe. Często było to jedzenie, schronienie, nocleg, pomoc w odnalezieniu się w nowym kraju, zwłaszcza w okresie po zniesieniu stanu wojennego w Polsce, w latach 80-tych ubiegłego wieku. Dlatego też z charyzmatu i duchowości Chrystusowców zrodził się w 1985 r. Ruch Apostolatu Emigracyjnego (RAE)⁴³. Rada Naczelna Ruchu Apostolstwa Emigracyjnego na zebraniu w dniu 17 czerwca 2000 r. przyjęła nową wersję Dyrektorium Ruchu Apostolstwa Emigracyjnego. Zgodnie z nr 4 dokumentu „emigrantami są wszyscy, którzy z jakiegokolwiek przyczyny, na stałe lub czasowo, przebywają poza własną ojczyzną lub wspólnotą etniczną. Są nimi też potomkowie emigrantów, dopóki potrzebują specjalnej (etnicznej) opieki duszpasterskiej. [...] Polska diaspora, należąca do najliczniejszych, liczy około 15 mln Polaków i osób polskiego pochodzenia, żyjących niemal we wszystkich krajach świata. Każdego roku jest ona odnawiana przez kilkadziesiąt tysięcy nowych emigrantów stałych oraz przez jeszcze większe rzesze emigrantów czasowych i sezonowych. Odkrywana jest także Polonia na Wschodzie. [...] Nadto Polska staje się coraz częściej krajem imigracji” (nr 6)⁴⁴. Główny Urząd Statystyczny podał, że polska emigracja na koniec 2014 r. wynosiła 2 mln 320 tys. Polaków; to o 124 tys., czyli 5,6% więcej niż w końcu 2013 r. W Europie w 2014 r. przebywało ok. 2 mln 13 tys. Polaków, przy czym zdecydowana większość – ok. 1 mln 901 tys. – w krajach UE. Najwięcej Polaków – 685 tys. – mieszkało w Wielkiej Brytanii, w Niemczech – 614 tys., w Irlandii – 113 tys. oraz w Holandii (109 tys.) i we Włoszech (96 tys.). Ze statystyk wynika, że w krajach unijnych najmniej Polaków osiedla się na Cyprze i w Portugalii. W 2014 r. było ich w tych krajach po tysiąc. Niewiele więcej rodaków wybrało Finlandię – według szacunków GUS w 2014 r. było ich tam 3 tys.⁴⁵

Emigracja jest współczesnym znakiem czasu. W Polsce występuje dziś powszechnie forma emigracji zarobkowej, a przyczyną jej jest poszukiwanie pracy, najczęściej to ucieczka przed bezrobociem w kraju albo lepiej płatnej pracy za

⁴³ Powstanie Ruchu Apostolstwa Emigracyjnego miało miejsce w dniach 21–22 września 1985 r. na Jasnej Górze. Szerzej zob. <http://www.wsdsc.poznan.pl/glos/glos972.htm> oraz <http://www.rae.chrystusowcy.pl/index.php/dyrektorium-rae> [dostęp: 12.12.2015].

⁴⁴ Obecnie w strukturze Konferencji Episkopatu Polski działają następujące jednostki zajmujące się działaniami dotyczącymi migrantów: 1) Komisja do Spraw Polonii i Polaków za Granicą, której przewodniczy biskup Delegat KEP do spraw Duszpasterstwa Emigracji Polskiej, obecnie funkcje te pełni bp Wiesław Lechowicz; 2) Rada do Spraw Migracji, Turystyki i Pielgrzymek, przewodniczy – bp Krzysztof Zadarko; 3) Prymas Polski – Duchowy Opiekun Polonii, abp Wojciech Polak, jest również Członkiem Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżujących. Por. L. Adamowicz, *Duszpasterstwo emigrantów...*, s. 137, przyp. 31.

⁴⁵ <http://www.polskieradio.pl/42/273/Artykul/1525041,GUS-w-2014-r-wzrosla-liczba-Polakow-na-emigracji> [dostęp: 25.01.2016]. Por.: Główny Urząd Statystyczny, Departament Badań Demograficznych i Rynku Pracy, *Informacja o rozmiarach i kierunkach czasowej emigracji z Polski w latach 2004–2013*, Warszawa, październik 2014 r.

granicą czy też korzystniejszych warunków do życia. Polacy, wyjeżdżając ze swojej ojczyzny, mogą liczyć na opiekę duszpasterzy migrantów niemal na całym świecie. W czasach obecnych zachowanie wiary, łączności z Kościołem i kulturą kraju pochodzenia pozostaje wyzwaniem tak dla migrantów, jak i duszpasterzy, aby nie stracili oni wartości wywiezionych z kraju ojczystego. Istnieje ciągła potrzeba umacniania tożsamości, poczucia ważności i znaczenia zasad moralnych i religijnych w życiu na emigracji.

Streszczenie

Pierwsze ośrodki duszpasterstwa dla emigrantów polskich powstały w pierwszej połowie XIX w. we Francji i Anglii. Troskę w tym zakresie wykazywali polscy biskupi, przeznaczając do pracy na emigracji swoich kapłanów. Duże zasługi w opiekę nad migrantami wnieśli kardynałowie E. Dalbor, a następnie A. Hlond, Prymas Polski, który w 1932 r. powołał Towarzystwo Chrystusowe dla Wychodźców (obecnie Towarzystwo Chrystusowe dla Polonii Zagranicznej; łac. *Societas Christi pro Emigrantibus Polonis*). W dniu 3 maja 1984 r. erygowany został w Poznaniu Instytut Duszpasterstwa Emigracyjnego, a z charyzmatu i duchowości Chrystusowców zrodził się w 1985 r. ruch społeczny pod nazwą „Ruch Apostolatu Emigracyjnego” (RAE). Stolica Apostolska w XX i XXI w. wydała szereg dokumentów, na podstawie których migranci otoczeni zostali specjalną opieką duszpasterską. Ważnym tekstem w tym przedmiocie, nazwanym Wielką Kartą Emigrantów, jest Konstytucja papieża Piusa XII *Exul familia* (1 lipca 1952 r.), zawierająca podstawowe zasady i regulacje dotyczące migrantów. Dokument ten daje autonomię duszpasterstwu emigracyjnemu. Kolejne ważne w tym zakresie teksty to: motu proprio *Pastoralis migratorum cura* (15 sierpnia 1969 r.), w którym papież Paweł VI w odniesieniu do emigrantów nakazuje, aby uszanować ich dziedzictwo i kulturę (dotyczy to także języka) oraz włączyć ich do lokalnej społeczności, nakazując obowiązek współpracy całego Ludu Bożego w opiece nad migrantami. Następnie, motu proprio *Apostolicae caritatis* (19 marca 1970 r.) papieża Pawła VI pozwoliło ustanowić Papieską Komisję do spraw Duszpasterstwa Migrantów i Podróżujących, której zadaniem było koordynowanie poczynań i inicjatyw w zakresie opieki duszpasterskiej wszystkich „ludzi w drodze”. Ostatnia Instrukcja *Erga migrantem Caritas Christi* z dnia 3 maja 2004 r., wydana przez Papieską Radę do spraw Duszpasterstwa Migrantów i Podróżujących, wychodzi z fundamentalnej prawdy o znaczeniu i godności osoby ludzkiej. Ukazuje powstałe dobro dokonane dzięki migrantom oraz misyjny wymiar migracji.

Słowa kluczowe: emigracja, duszpasterstwo, kapelan, misja katolicka

Summary

The first centres of pastoral care for Polish emigrants were created in the first half of the 19th century in France and England. Polish bishops demonstrated their care in this respect by assigning some work to their priests. A significant contribution was made by Cardinal E. Dalibor, and next by Cardinal A. Hlond, the then Prime of Poland who founded The Society of Christ for Exiles in 1932 (now called The Society of Christ for Poles Living Abroad; Latin *Societas Christi pro Emigrantibus Polonis*). On May 3, 1984 Instytut Duszpasterstwa Emigracyjnego (Institute of Emigration Pastorate) was established in Poznań and in 1985 a social movement called “Ruch Apostolatu Emigracyjnego” (RAE) (Emigration Apostolate Movement) was born out of the charism and spirituality of the Christ Fathers. In the 20th and 21st century the Holy See issued a number of documents on the basis of which migrants were provided with special pastoral care. An important document on this subject, the so-called Magna Carta on Migration, was the Apostolic Constitution of Pope Pius XII *Exsul Familia* (of 1st July 1952) which included the basic rules and regulations concerning migrants. This document gives full autonomy to the pastoral care of migrants. Other crucial texts on this subjects are: *motu proprio Pastoralis migratorum cura* (of 15th August 1969) in which Pope Paul VI ordered to respect emigrants’ heritage and culture (including their language) and to connect them to the local community and assigned the duty of cooperation of the people of God in the care of migrants; *motu proprio Apostolicae caritatis* (of 19th March 1970) by Pope Paul VI which allowed for establishing the Pontifical Council for Migrants and Travellers and whose aim was to coordinate activities and initiatives regarding the pastoral care over all “people on the move”. The latest Instruction *Erga migrantem Caritas Christi* of 3rd May 2004, issued by the Pontifical Council for Migrants and Travellers, focuses on the fundamental truth about the importance and dignity of the human person. It points to the good done by migrants and to the missionary dimension of migration.

Key words: emigration, pastoral care, minister, Catholic mission